

2025, 12(2): 472-495

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2025.2.472-495>

Makaleler (Tema)

BASTIRILMIŞIN GERİ DÖNÜŞÜ: ANTROPOSEN ÇAĞDA ÇEVRE KRİZİ, KÜRESEL EŞİTSİZLİK VE GÖÇ

Çiğdem Manap¹

Öz

Bu çalışma Antroposen çağın insan hareketliliği üzerindeki etkilerini çok katmanlı bir perspektiften ele alarak iklim değişikliği, ekolojik bozulma ve çevresel krizlerin göç dinamikleri üzerindeki rolünü toplumsal eşitsizlikler ve çevresel adalet bağlamında analiz etmektedir. Antroposen çağ küresel krizleri derinleştirerek yerinden edilme, ekolojik yıkım ve sosyal adaletsizlikleri artırırken, kırılgan toplulukları güvencesiz göç süreçlerine sürüklemektedir. Çalışma, göçün çevresel değişimlere verilen bir tepki olmanın ötesinde tarihsel ve sistemsel adaletsizliklerin bir tezahürü olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda sömürgeciliğin ekonomik yapılar ve toplumsal dinamikler üzerindeki kalıcı etkilerinin günümüz göç hareketlerine yansımalarını analiz etmek amacıyla “bastırılmışın geri dönüşü” kavramından yararlanılmaktadır. Çalışma, göç politikalarını eleştirel bir perspektiften değerlendirerek sınır kontrolü, çevresel adalet ve iklim adaptasyonu

¹ Çiğdem Manap, Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü ve Ankara Üniversitesi DTCTF Sosyoloji Bölümü Misafir Öğretim Üyesi, ORCID ID: 0000-0003-0045-8284, e-posta: cigdemmanap@yahoo.com

stratejilerindeki çelişkilere dikkat çekerken, çevresel krizlerle toplumsal eşitsizliklerin iç içe geçtiği bu çağda göç ve çevre adaletinin yeniden düşünülmesi gerektiğini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: antroposen, göç, bastırılmışın geri dönüşü, çevre krizi, çevre adaleti

THE RETURN OF THE REPRESSED: ENVIRONMENTAL CRISES, SOCIAL INEQUALITIES, AND MIGRATION IN THE ANTHROPOCENE ERA

Abstract

This study examines the impact of the Anthropocene era on human mobility from a multilayered perspective, analyzing the role of climate change, ecological degradation, and environmental crises in migration dynamics within the context of social inequalities and environmental justice. While the Anthropocene deepens global crises—increasing displacement, ecological destruction, and social injustices—it drives vulnerable communities into precarious migration processes. The study argues that migration is not merely a reaction to environmental changes but also a manifestation of historical and systemic injustices. In this context, the concept of “the return of the repressed” is employed to analyze the enduring effects of colonialism, economic structures, and social dynamics on contemporary migration movements. Adopting a critical perspective, the article examines migration policies, highlighting contradictions in border control, environmental justice, and climate adaptation strategies. It argues that migration and ecological justice must be reconsidered in an era where environmental crises and social inequalities are deeply intertwined.

Keywords: anthropocene, migration, return of the repressed, environmental crisis, environmental justice

Giriş

İnsan faaliyetlerinin doğa üzerindeki fiziksel ve biyolojik etkileri günümüzün en önemli küresel sorunları arasında yer almaktadır. “Antroposen” olarak adlandırılan ve insan etkisinin gezegenin ekosistemleri ile jeolojik süreçler üzerindeki belirleyici rolünü vurgulayan bu dönem, başta Eugene F. Stoermer ve Paul J.

Crutzen olmak üzere birçok bilim insanı tarafından insan faaliyetlerinin Dünya sistemi üzerindeki etkisinin jeolojik ölçekte belirleyici bir güç hâline geldiği gerekçesiyle yeni bir jeolojik çağ olarak önerilmektedir. Atmosferdeki karbondioksit seviyesinin artışı, fosil yakıt kullanımının yoğunlaşması, biyoçeşitliliğin hızla azalması, çevresel bozulmaların hızlanması, nükleer denemeler, plastik kirliliğinin yaygınlaşması, antropojenik kimyasalların üretim ve tüketimindeki artış ile doğal afetlerin artan sıklığı ve şiddeti Antroposen'in karakteristik özellikleri arasında gösterilmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından "Bir Sonraki Sınır: İnsani Kalkınma ve Antroposen" alt başlığıyla yayımlanan Gelişme Raporu'nda vurgulanan "gezegene baskı" kavramı, insan faaliyetlerinin ekolojik sınırları nasıl zorladığını ve bu çağın çok yönlü etkilerini ortaya koymaktadır. Raporda öne çıkan "gezegene baskı" kavramı insan gelişimiyle çevresel sürdürülebilirliği birlikte ele alma gerekliliğini vurgulayan bir çerçevedir. Kavram insan faaliyetlerinin ekolojik sınırları aşarak gezegenin yaşam destek sistemlerini tehdit eden boyutlara ulaştığını ifade etmektedir (UNDP, 2020). Mevcut literatür ve uluslararası kuruluşların raporlarına dayalı olarak çevresel krizler ve göç arasındaki ilişkiyi inceleyen de Mello vd. (2021, s. 2), bu dönüşümlerin en belirgin insani sonuçlarından birinin çevresel krizler nedeniyle göç etmek zorunda kalan nüfusun giderek artması olduğunu belirtmektedir.

Antroposen'in sosyo-ekolojik dinamiklerinin çevresel sürdürülebilirlik, insan topluluklarının dayanıklılığı ve göç süreçleri bağlamında derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Antroposen, insan faaliyetlerinin dünya sistemleri üzerindeki belirleyici etkilerini vurgulayan bir kavram olarak hem fen bilimleri hem de beşerî bilimler disiplinlerinde önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur. Antroposen terimi ilk olarak 1980'lerin başında Stoermer tarafından kullanılmış, kavramın bilimsel literatürde yaygınlaşması ve tartışmalı da olsa jeolojik bir çağ olarak kabul edilmesi Crutzen'in katkılarıyla gerçekleşmiştir. Crutzen ve Stoermer'in insan faaliyetlerinin yerküre üzerindeki etkilerini tanımlamak amacıyla kullandığı "Antroposen" teriminin gerekliliğini Crutzen (2006, s. 16) "günümüz jeolojik çağı için 'Antroposen' teriminin kullanılması insanlığın jeoloji ve ekolojideki merkezi rolünü vurgulamak açısından son derece yerinde olacaktır" şeklinde ifade etmektedir. Crutzen bu kavramla insan faaliyetlerinin Dünya'nın ekosistemleri, atmosferi ve jeolojik süreçleri üzerinde geri dönüşü zor etkiler yarattığını, Holosen Çağı'nın sona erdiğini, insan etkisinin belirleyici olduğu yeni bir jeolojik döneme girildiğini savunmaktadır. Bu bağlamda Antroposen doğal bilimlerin yanı sıra insan-doğa ilişkisini, kapitalizmin ekolojik etkilerini ve teknolojik ilerlemenin gezegen üzerindeki sonuçlarını inceleyen sosyal bilimler için önemli bir kavram hâline gelmiştir (Crutzen ve Stoermer, 2021; Crutzen, 2006). Bu kavram insan-doğa ilişkisinde insanı yalnızca etkilenen bir varlık değil, bu ilişkiyi belirleyen ve şekillendiren bir aktör olarak yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

Antroposen çağın başlangıcına ilişkin literatürde farklı kuramsal yaklaşımlar ve tarihsel eşikler etrafında şekillenen çeşitli görüşler ve tartışmalar bulunmaktadır. Scott (2024, s. 18) Antroposen'in başlangıç noktasına ilişkin literatürde üç baskın yaklaşımın öne çıktığını ifade etmektedir: ilk nükleer testlerin gerçekleştirilmesi, Sanayi Devrimi'yle birlikte fosil yakıtların kitlesel ölçekte kullanıma girmesi ve sanayi

toplumunun dinamit, buldozer ve takviyeli beton gibi teknolojiler aracılığıyla doğayı radikal biçimde dönüştürebilme kapasitesine ulaşması. Ancak Scott bu yakın dönemli dönüşümlerden çok daha önceye uzanan daha “ince” bir Antroposen katmanının da tanımlanması gerektiğini savunmakta ve bu bağlamda alternatif bir başlangıç olarak ateşin insanlık tarafından ilk kez kullanılmaya başlandığı dönemi önermektedir. Bu farklı tarihsel eşikler Antroposen’in yalnızca jeolojik değil, aynı zamanda tarihsel, toplumsal ve politik boyutlar taşıyan çok katmanlı bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır.

Antroposen’le birlikte insan ve doğa arasında geleneksel olarak var olduğu düşünülen sınırlar belirsizleşmiş ve insan jeolojik bir aktör olarak konumlandırılmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve endüstriyel faaliyetler doğal kaynakların tüketimini hızlandırmakta, sürdürülebilirlik konusundaki endişeleri artırmaktadır. Özellikle fosil yakıtların aşırı kullanımı, yenilenebilir enerjiye geçişin yavaş ilerlemesi ve plastik kirliliği gibi sorunlar doğal sistemler üzerinde uzun vadeli etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda, insanlığın ekolojik bir krizle karşı karşıya olduğu gerçeği Antroposen’in temel etkilerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Jeolojik bir dönem olmanın ötesinde toplumsal, ekonomik ve politik yapılarının yeniden düşünülmesini gerektiren bir kavram olarak Antroposen, insanın dünyadaki rolünü çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitlik perspektiflerinden ele almayı zorunlu kılmaktadır. Antroposen çağla birlikte hızlanan çevresel bozulmanın sonuçları özellikle yoksul topluluklar, yerli halklar ve düşük gelirli ülkeler üzerinde orantısız bir yük oluşturmaktadır. Toplumsal etkileri bakımından Antroposen eşitsizlikleri derinleştirerek küresel adaletsizlikleri yeniden yapılandırmaktadır. İklim krizinin yol açtığı çevre felaketleri sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı grupların yaşam koşullarını zorlaştırarak bu kişilerin yerinden edilme riskini artırmaktadır. İklim değişikliğine bağlı olarak artan sıcaklıklar, kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi ve doğal afetler insanları daha güvenli yaşam alanları aramaya zorlayan önemli nedenler arasında yer almaktadır. Bu süreç yalnızca fiziksel yer değişiklikleriyle sınırlı kalmamakta; toplumsal eşitsizlikleri, hukuki düzenlemeleri ve çevresel adalet taleplerini de beraberinde getirmektedir. Antroposen çağda yaşanan çevre krizlerinin göç üzerindeki etkilerini analiz etmek küresel eşitsizliklerin derinleştiği noktaları anlamak açısından önem taşımaktadır.

Çevresel krizler özellikle düşük gelirli topluluklar ve gelişmekte olan ülkelerde yaşayan bireyler üzerinde daha yıkıcı etkilere yol açmakta olup; bu gruplar göç süreçlerinde önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, çevresel bozulmanın göç üzerindeki etkisinin bireysel ve yerel düzeyde değil, küresel ölçekte ele alınması gerekmektedir. Çalışma, çevre krizleri ve göç arasındaki ilişkiyi sosyal adalet ve ekonomik eşitsizlik perspektifinden değerlendirerek göçün altında yatan yapısal dinamikleri anlamaya yönelik bir bakış açısı sunmaktadır. Bu noktada “bastırılmışın geri dönüşü” kavramı çevresel krizler ile göç arasındaki ilişkiyi açıklamak için önemli bir teorik araç olarak öne çıkmakta ve bu iki olgunun etkileşimini kavrayabilmek için kritik bir çerçeve sunmaktadır. Çevresel adaletsizlikler ve sömürgecilik sonrası kalkınma politikalarının yarattığı yapısal eşitsizlikler, çevresel krizler aracılığıyla yeniden gün yüzüne çıkarak göç hareketleri üzerinden kendini göstermektedir. Bu bağlamda, bastırılmış tarihsel ve ekonomik eşitsizliklerin günümüz

göç dinamikleri içerisinde yeniden üretilme ve farklı biçimlerde tezahür etme biçimlerini incelemek çalışmanın kuramsal odağını oluşturmaktadır. Çevresel krizler sonucunda küresel ölçekte ortaya çıkan yeni kırılğanlıkların mevcut yapısal adaletsizliklerle nasıl kesiştiğini anlamak göç olgusunun mekânsal bir hareketliliğin ötesinde tarihsel ve siyasal bağlamların sürekliliği içinde konumlandırılmasını mümkün kılmaktadır.

Tarihsel Bir Perspektiften Çevre Faktörlerinin Göç Üzerindeki Etkisi

Göç olgusunu çevresel bağlamda ele almak insan-doğa ilişkisini tarihsel bir süreklilik içinde anlamayı gerektirmektedir. Antik dönemlerden itibaren çevresel faktörler göçün itici güçlerinden biri olmuştur (Bellwood, 2013, s. 45). İnsan topluluklarının doğa ile etkileşimi çevresel koşullara uyum sağlama çabaları doğrultusunda şekillenirken, bu çabaların yetersiz kaldığı durumlarda zorunlu göç hareketleri ortaya çıkmıştır. Tierney vd. (2017, s. 1023) yaklaşık 200.000 yıl önce Afrika'da ortaya çıkan Homo sapiens'in 40.000 yıl önce Avrasya'ya yayıldığını ifade etmektedir. Bu yayılma sürecini tetikleyen faktörlerin bilimsel tartışmaların merkezinde yer aldığını vurgulayan araştırmacılar, mevcut çalışmaların iklim değişikliğinin insan göçleri üzerinde iki yönlü bir etkiye sahip olduğunu öne sürdüğünü belirtmektedir. İklim değişikliği bazı durumlarda göç hareketlerini kolaylaştıran fırsatlar sunarken diğer durumlarda çeşitli engeller yaratarak bu hareketleri kısıtlamıştır. Timmermann ve Friedrich'in (2016, s. 93) Afrika Boynuzu bölgesinde son 200.000 yıl içindeki sıcaklık ve kuraklık değişimlerini ele alan çalışmasında, 120.000 ila 90.000 yıl önceki sıcak ve nemli iklim koşullarının -fosil ve taş alet bulgularıyla desteklenen verilere dayanarak- Levant ve Arabistan'a doğru erken insan göçlerini teşvik etmiş olabileceği tartışılmaktadır. Öte yandan genetik verilerle sınırlandırılan ana Afrika dışı göç dalgası -yaklaşık 65.000-55.000 yıl önce- soğuk ve kurak bir iklim dönemine denk gelmektedir (Pagani vd., 2015, s. 988). İklim ve göç arasındaki ilişkinin karmaşıklığını ortaya koyan bu durum "itici ve çekici" faktörlerin Homo sapiens'in Avrasya'yı kolonize etmesine yol açmış olabileceğini düşündürmektedir (Mellars vd., 2013, s. 10701). Alet yapımındaki gelişmeler, et temelli bir diyeteye geçiş ve artan zekâ yeni ortamlarda hayatta kalmayı ve insan topluluklarının farklı bölgelere yayılmasını mümkün kılan temel faktörlerdir.

Tarım devriminden itibaren kuraklık, sel, volkanik patlamalar ve diğer doğal afetler toplulukların yaşam alanlarını terk ederek yeni alanlar aramasına neden olmuştur. Mezopotamya'da uygarlıkların yükselip düşmesinde iklim değişiklikleri ve su kaynaklarının azalmasının kritik bir rol oynadığı bilinmektedir (Weiss ve Bradley, 2001, s. 609). Orta Çağ'da Küçük Buzul Çağı olarak bilinen dönemde yaşanan düşük sıcaklıklar nedeniyle tarımsal verimliliğin düşmesi, Avrupa'da kırsal alanlardan kentlere doğru zorunlu göç hareketlerine yol açmıştır (Pfister, 1999, s. 247). 1845-1852 yılları arasında İrlanda'da yaşanan Büyük Kıtık temel besin

kaynağı olan patates mahsulünü tahrip eden bir mantar hastalığı nedeniyle başlamış, iklim koşulları ve tarımsal çeşitliliğin yetersizliği bu krizi derinleştirmiştir (Ó Gráda, 2009, s. 119-122). Bu çevresel kriz, sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve Britanya yönetiminin yetersiz müdahalesiyle birleşince milyonlarca insan başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere farklı ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır (Mokyr, 1985, s. 239-248). Çevre kaynaklı göçün boyutları Sanayi Devrimi'nin tetiklediği insan faaliyetleriyle daha karmaşık bir hâle gelmiştir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızlanan iklim değişikliği, sanayileşmenin yarattığı karbon salınımı ve doğal kaynakların aşırı tüketimi çevresel bozulmayı küresel bir kriz hâline getirmiştir. 1970'lerde Afrika'nın Sahel bölgesinde yaşanan büyük kuraklık yüz binlerce insanı yerinden ederek çevresel faktörlerin göç üzerindeki etkisini uluslararası politikaların gündemine taşımıştır (Raineri, 2022). Deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklık, kasırgalar, seller ve diğer doğal afetler bireyleri ve toplulukları yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda bırakmaktadır. Bu tür göç hareketleri çoğunlukla ani ve zorlayıcı koşullarda gerçekleştiğinden göç edenlerin fiziksel, ekonomik ve sosyal güvenliklerini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Deniz seviyesinin yükselmesi özellikle ada ülkeleri ve kıyı bölgelerinde yaşayan topluluklar için varoluşsal bir tehdit oluşturmaktadır. Pasifik Adaları, Bangladeş ve Maldivler gibi bölgelerde yaşayan milyonlarca insan deniz sularının yaşam alanlarını ve tarım arazilerini sular altında bırakmasıyla karşı karşıyadır (IPCC, 2019, s. 326). Ada ülkelerinde ve kıyı bölgelerinde "sahil erozyonu, içme suyunun tuzlanması ve tarım alanlarının kaybı toplulukların zorunlu göçe yönelmesine" neden olmaktadır (Connell, 2016). Kuraklık iklim değişikliğinin neden olduğu bir diğer zorunlu göç sebebidir (Adaawen vd., 2019). Su kaynaklarının azalması tarımsal üretimde düşüşe yol açarak milyonlarca insanı geçim kaynaklarından mahrum bırakmaktadır. Özellikle Sahra Altı Afrika'da kuraklık nedeniyle artan gıda güvensizliği, toplulukların daha yaşanabilir bölgelere göç etmesine neden olmaktadır. Kasırga, tayfun, sel ve deprem gibi doğal afetler zorunlu göçü tetikleyen bir diğer faktördür. Yoksul ülkelerin altyapı ve sosyal koruma sistemlerinin bu tür krizlerle etkili bir şekilde başa çıkmada genellikle yetersiz kalması, afetlerin yıkıcı sonuçlarını derinleştirmektedir.

İnsan faaliyetlerinin hızlandırdığı ormansızlaşma, toprak dejenerasyonu, çevresel kirlilik ve biyoçeşitlilik kaybı ekosistemlerin dayanıklılığını zayıflatarak yerel toplulukların temel yaşam kaynaklarını tehdit etmekte ve geniş ölçekli zorunlu göç hareketlerini tetiklemektedir. Tarımsal üretime bağımlı kırsal topluluklar üzerinde yıkıcı etkiler yaratan bu ekolojik bozulma süreci özellikle ekonomik ve ekolojik güvencesizliği derinleştirerek göçü kaçınılmaz hâle getirmektedir (Mortimore ve Adams, 2001). Ormansızlaşma –ormanların tarım, madencilik, yerleşim veya diğer insan faaliyetleri için kalıcı olarak tahrip edilmesi– ekolojik bozulmanın en görünür ve yıkıcı biçimlerinden biri olarak küresel karbon döngüsünü ve yerel toplulukların sürdürülebilir geçim kaynaklarını doğrudan etkilemektedir. Tropikal yağmur ormanlarının hızla yok olması karbon yutaklarının azalmasına ve küresel ısınmanın hızlanmasına neden olurken, orman ekosistemlerine bağımlı toplulukları da yerinden etmektedir. Bu sürecin en çarpıcı örneklerinden biri Amazon ormanlarında yasadışı ağaç kesimi ve tarımsal genişleme nedeniyle bölgedeki yerli halkların göç etmek zorunda kalmasıdır (Carr ve Lopez, 2018). Toprak bozulması ve çölleşme de ekolojik bozulmanın neden

olduğu önemli yaşam alanı kayıpları arasında yer almaktadır. Sahra Altı Afrika gibi bölgelerde tarım alanlarının verimliliğini büyük ölçüde düşüren çölleşme burada yaşayan toplulukların göç etmesine yol açmaktadır (Bhatnagar ve Bhatnagar, 2022). Bu tür ekolojik kayıplar göç edilen bölgelerdeki sosyal ve ekonomik kaynaklar üzerinde baskı oluşturarak gıda güvensizliği ve yoksulluk gibi sorunları derinleştirmektedir (UNCCD, 2022).

Sanayileşme ve kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte çevre kirliliği yaşam alanlarının kaybında bir diğer kritik faktör hâline gelmiştir. Büyük şehirlerin çevresindeki yerleşim alanları hava, su ve toprak kirliliği nedeniyle yaşanmaz hâle gelirken, kırsal bölgelerdeki madencilik ve enerji projeleri benzer olumsuz etkiler yaratmaktadır. Özellikle Asya'da kömür madenciliği ve sanayi atıkları çevresel tahribata yol açarak yerel toplulukların yaşadıkları bölgeleri terk etmesine neden olmaktadır (Zhang vd., 2020). Ekolojik bozulmanın bir diğer kritik boyutu biyoçeşitlilik kaybıdır. Ekosistem hizmetlerinin azalması balıkçılık, avcılık ve tarım gibi doğaya doğrudan bağımlı geçim kaynaklarına sahip toplulukların sürdürülebilir yaşam koşullarını kaybetmesine yol açmaktadır. Çevresel krizlerin neden olduğu göç hareketleri düşük gelirli grupları ve yasal haklara erişimi sınırlı olan toplulukları orantısız bir şekilde etkilemektedir. Bu gruplar ekolojik bozulmanın doğrudan sonuçlarına maruz kalırken göç sonrası uyum süreçlerinde sosyal ve ekonomik engellerle karşılaşmaktadır (Hoegh-Guldberg vd., 2019). Ekolojik bozulma nedeniyle yaşanan göç hareketleri bireysel yaşamları ve bununla bağlantılı olarak sosyal ve ekonomik yapıları dönüştürmektedir.

İklim ve göç ilişkisi 2000'li yılların başında ilgi odağı hâline gelerek oldukça farklı biçimlerde tartışılmıştır. Yakın dönemdeki akademik tartışmalar iklim değişikliğini göçün tek belirleyicisi olarak ele alan indirgemeci yaklaşımların metodolojik açıdan sorunlu ve ampirik olarak zayıf temellere dayandığını göstermektedir (An, Turp & Kurnaz, 2021). Bu tür yaklaşımlar göç olgusunun çok katmanlı yapısını göz ardı ederek insan hareketliliğini yalnızca çevresel faktörlerin doğrudan bir sonucu olarak açıklamaya çalışmaktadır. Göç kararları ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel dinamiklerin karmaşık etkileşimleri tarafından şekillenmektedir. Çevresel krizlerin rolü bu daha geniş yapısal süreçlerden bağımsız olarak değerlendirildiğinde yanıltıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Göç ve yerinden edilme süreçleri ekolojik faktörlerin yanı sıra toplumsal eşitsizlikler, ekonomik yapılar ve siyasal dinamiklerle şekillenmektedir. Özellikle cinsiyet, sınıf ve ırk gibi toplumsal farklılıklar bireylerin ve toplulukların çevresel değişimlere verdiği tepkileri belirleyen kritik etmenlerdir. Bu etkileşimler farklı coğrafya ve zamanlarda göç süreçlerinin yerel ve küresel boyutta değişkenlik göstermesine neden olmaktadır. Dolayısıyla çevresel değişimin insan hareketliliği üzerindeki etkisini anlamak için disiplinler arası çok boyutlu bir analiz gerekmektedir. Çevre krizleri nedeniyle göç edenler üzerine geliştirilen basitleştirilmiş anlatılar bu grupların içindeki toplumsal, ekonomik ve politik farklılıkları görünmez kılmakta, onların özne olarak hareket etme kapasitesini sınırlandırmaktadır. Bu anlatılar çevresel değişimin doğrudan ve kaçınılmaz bir şekilde göçle sonuçlandığını varsayarak birey ve toplulukların göçü bir başa çıkma ve uyum stratejisi olarak kullandığını göz ardı

etmektedir (Black vd., 2011). Göç zorunlu bir tepkinin yanı sıra uzun vadeli dayanıklılık, ekonomik fırsat arayışı ve sosyal ağların sürdürülmesi gibi süreçlerin bir parçasıdır. Çevre krizlerinin tetiklediği göçü tek yönlü bir mağduriyet hikâyesi olarak ele almak göç dinamiklerini kavramayı zorlaştırırken, göç eden toplulukların eyleyciliğini göz ardı eden bir çerçeve üretmektedir.

Göç sıklıkla akademik ve politik tartışmalarda çözülmesi gereken bir sorun olarak ele alınmaktadır. Göçü çözülmesi gereken bir problem olarak konumlandırmak insan hareketliliğini patolojik bir olgu olarak çerçeveleyerek gelecekteki göç dinamiklerinin siyasallaştırılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu “patolojikleştirmenin kökenleri Batı modernitesinin ve sömürgeci yönetim anlayışının hareketlilik, toprak ve egemenlik ekseninde inşa ettiği biyopolitik düzenlemelere” dayanmaktadır. Bu düzenlemelerin temelinde ulus-devletin nüfus ile toprak arasında organik ve değişmez bir bağ olduğu yönündeki varsayımı yatmaktadır. Bu çerçevede sınırları aşan ve varsayılan bu bağı ihlal eden göçmenler “kontrol edilemez” olarak algılanmakta, toplumsal ve politik söylemlerde patolojik bir figür olarak temsil edilmektedir (Bettini, 2019, s. 337). İnsan hareketliliği çevresel kriz bağlamında araçsallaştırılırken göç genellikle mevcut politikalar doğrultusunda belirli bir çerçeveye oturtulmakta ve bu süreç belirli toplumsal, ekonomik ve politik hedeflere hizmet etmek amacıyla şekillendirilmektedir. Çevresel faktörlerin göç üzerindeki etkisi bir kriz durumu şeklinde tanımlanarak devletlerin ve uluslararası kurumların müdahale ve yönetim stratejilerini meşrulaştırmak için kullanılmaktadır.

Çevresel Faktörler ve Zorunlu Göç: Küresel Eğilimler

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) göçmen kavramını “ülke içinde veya uluslararası bir sınırı geçerek çeşitli nedenlerle geçici veya kalıcı olarak olağan ikamet yerinden uzaklaşan kişiyi ifade eden bir şemsiye terim” olarak tanımlamaktadır (IOM, 2019). Birleşmiş Milletler Göç raporuna göre yerinden edilmiş insan sayısı 2000 yılında 173 milyonken bu sayı 2015’te 244 milyona, 2017’de 258 milyona ve 2019’da 272 milyona, 2024’te ise 281 milyona ulaşmıştır (BM, 2024). 2018’de 148 ülkede 17,2 milyon kişi doğal afetlerden kaçarken, bazı Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde 764.000 kişi şiddetli kuraklık nedeniyle göç etmiştir (IDMC, 2019). Sahra Altı Afrika çevresel bozulmanın ve iklim değişikliğinin göçü tetiklediği en bilinen bölgelerden biridir. Özellikle Sahel kuşağında kuraklık, aşırı sıcaklık ve tarımsal üretimdeki düşüş bölgede milyonlarca insanı yerinden etmektedir. Çad Gölü’nün küçülmesi çevrede yaşayan toplulukların geçim kaynaklarını kaybetmesine neden olarak yerel göç hareketlerini hızlandırmıştır (Okpara vd., 2015). Ekolojik bozulmalar bölgede tarım ve hayvancılık gibi doğal kaynaklara dayalı geçim faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Bölgede 1960-2000 yılları arasında gerçekleşen göçün yaklaşık %50’si (tahminen 5 milyon kişi) tarımsal üretimi etkileyen, çiftlik gelirlerinde ve kırsal ücretlerde azalmaya neden olan sıcaklık ve yağış değişikliklerinden kaynaklanmıştır (FAO, 2018, s. 27). Orta Doğu, su kaynaklarının tükenmesi ve artan

sıcaklıklarla çevre kaynaklı göçün sıkça gözlemlendiği bir coğrafyadır. 2006-2010 yılları arasında yaşanan kuraklık özellikle Suriye’de kırsal alanlardaki tarımsal üretimi olumsuz etkileyerek birçok insanı kentlere göç etmeye zorlamıştır (Kelley vd., 2015). Orta Doğu’daki çevresel değişimler, göçün ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlarla iç içe geçtiği bir örnek olarak dikkat çekerken, bu göç dalgası bölgedeki siyasi ve toplumsal istikrarsızlıkları daha da derinleştiren bir faktör haline gelmiştir.

“Çevresel göçmen” kavramı çevresel değişikliklerden kaynaklanan göçlerin çeşitliliğini ve bu göçlerin farklı biçimlerini kapsamaktadır (Gemenne, 2015, s. 169). Çevresel göç insanların yaşadıkları doğal çevrede meydana gelen ani ya da kademeli değişimlerin yaşamlarını olumsuz etkilemesi sonucunda kalıcı ya da geçici olarak yer değiştirmeleridir. Bu süreçte bireyler ya da topluluklar ülke içinde farklı bölgelere göç edebileceği gibi sınırları aşarak başka ülkelere de yerleşebilmektedir. İklim göçü çevresel göçün bir alt dalı olup doğrudan iklim değişikliğinin yol açtığı çevresel koşullar nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerini ifade etmektedir. Bu tür göçler özellikle zorunlu olarak gerçekleştiğinde bireylerin çevresel, ekonomik ve sosyal faktörlerden daha fazla etkilenme riskini ortaya çıkarmakta, bu da onların kırılganlık seviyesinin artmasına yol açmaktadır. Ancak göç her zaman bir kriz sonucunda meydana gelmemekte; bazen çevresel baskılara karşı bir uyum stratejisi olarak işlev görmek ve yerinden edilen bireylerin ya da toplulukların dayanıklılıklarını artırarak yeni yaşam koşullarına uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktadır. Bu uyum süreci toplumsal direncin artmasını sağlayarak bireylerin ve toplulukların çevresel ve sosyal zorluklarla başa çıkabilme yeteneklerini güçlendirmekte ve böylece kırılganlıklarını azaltmaktadır (IOM, 2023, s. 20). Göçün insanların iklim değişikliğine uyum sağlama süreçlerine katkı sağlayıp sağlamayacağı konusunda çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Göçün bilinçli bir uyum stratejisi olarak değerlendirilmesinin bireyin iklim kaynaklı risklerden korunmasına katkı sağlayabileceği öne sürülmektedir (Qaisrani ve Salik, 2018; Jha vd., 2018; Gemenne ve Blocher, 2017). Bu yaklaşıma göre bireyler göç yoluyla geçim kaynaklarını çeşitlendirme ve farklı bölgelerden maddi destek sağlama imkânı bularak hem kendi ekonomik durumlarını hem de geride bıraktıkları yakınlarının yaşam koşullarını iyileştirebilmektedir. Buna karşıt bir bakış açısı ise göçü bireysel bir uyum stratejisi olarak değerlendirmek yerine iklim değişikliğinin derinleştirdiği yapısal eşitsizlikler ve adaletsizlikler bağlamında ele almanın daha anlamlı olduğunu savunmaktadır (Faist, 2020; Faist ve Schmidt, 2024; Otto vd., 2017). Göçün etkileri mevcut koşullara bağlı olarak değişkenlik göstermekte ve bu süreçte cinsiyet, yaş gibi faktörler bireyler üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Bazı araştırmalar iklim değişikliği nedeniyle göç eden bireylerin büyük çoğunluğunun bu kararı gönüllü bir tercih olarak değil, dışsal, çevresel ve ekonomik baskıların etkisiyle aldıklarını ortaya koymaktadır (Black vd., 2011a; McLeman, 2014). Bununla birlikte zorunlu olarak göç eden bireyler göç etme kararını dışsal baskılar sonucu almak zorunda kalsalar da çoğu durumda nereye ve hangi yollarla göç edecekleri konusunda sınırlı da olsa belli tercih haklarına sahip olabilmektedirler (IOM, 2023, s. 13). Yavaş ilerleyen çevresel değişimler göç dinamiklerini karmaşık hâle getirerek farklı sonuçlar doğurmaktadır. Süreç gönüllü hareketlilikten zorunlu göçe, kısa süreli dolaşımdan kalıcı yer değiştirmeye, ülke içi veya sınır ötesi hareketlerden bireysel ya da toplu göçe kadar geniş bir

spektrumda ortaya çıkmaktadır. Bu tür göçlerde göç kararı ekonomik ve sosyal faktörlerin yanı sıra çevresel koşulların da etkisiyle şekillenmektedir. Doğal kaynaklara bağımlı topluluklar -çiftçiler, çobanlar, balıkçılar ve yerli halklar- çevresel değişimlerden doğrudan etkilenmekte ve geçimlerini sürdürebilmek için göç etmek zorunda kalabilmektedir. Bu toplulukların maruz kaldığı çevresel baskılar çoğu zaman ani değil, zamanla birikip yavaş gelişen değişimler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tür çevresel değişimlerin tetiklediği göçü, iş gücü hareketliliği veya geçici dolaşım gibi ekonomik temelli göç türlerinden ayırmak analitik olarak her zaman kolay değildir. Öte yandan göç sadece göç eden bireyleri değil geride kalan aileleri ve göç etme imkânı bulamayan sıkışmış toplulukları da etkileyen bir süreçtir. Kadınlar, yaşlılar ve çocuklar açısından, ailelerin parçalanması, ekonomik bağımlılığın artması, sosyal destek mekanizmalarının zayıflaması ve temel ihtiyaçlara erişimde yaşanan belirsizlikler bu sürecin önemli sosyal sonuçları arasında yer almaktadır. Ayrıca çevresel değişimlerin yol açtığı göç bazı durumlarda toplumsal gerilimleri ve çatışmaları tetikleyerek göç alan bölgelerdeki istikrarsızlığı artırmaktadır. Özellikle kentsel alanlar yavaş ilerleyen çevresel etkilerin tetiklediği göçün en yoğun yaşandığı, çevresel bozulmanın ve risklerin daha belirgin hâle geldiği bölgeler olmaktadır (IOM, 2023, s. 19).

Afetlere ve iklim değişikliği etkilerine karşı en savunmasız gruplar en yoksul olanlardır. Finansal kısıtlamalar, bilgi eksikliği ve kaynaklara erişimde yaşanan yapısal engeller, bu bireylerin göç etme kapasitelerini ciddi şekilde sınırlamakta ve hareketliliklerini kısıtlamaktadır. Literatürde “sıkışmış topluluklar” olarak tanımlanan bu gruplar, yüksek etkilenebilirlik düzeyine sahip olmalarına rağmen, göç etmek için gerekli sosyo-ekonomik kaynaklardan yoksundurlar. Foresight (2011, s. 105) raporunda yer alan ve göç kapasitesi ile etkilenebilirlik arasındaki ilişkiyi görselleştiren grafik, bireylerin çevresel değişimlere karşı göç etme kapasiteleri ile bu değişimlerden etkilenme düzeylerini ilişkilendirerek özellikle yoksul ve kırılgan toplulukların göç etme olanaklarının sınırlı olduğunu ve bu nedenle sıkışmış nüfuslar oluşturduklarını göstermektedir. Bu sebeple gelecekte milyonlarca insanın iklim değişikliğinin etkilerine rağmen bulundukları yerden uzaklaşamayacağı öngörülmektedir (FAO, 2018, s. 29-30).

İklim değişikliği, uzun vadede çevresel bozulmalara neden olabilen yavaş başlangıçlı süreçler ile ani ve yıkıcı sonuçlar doğuran aşırı hava olaylarını kapsamakta olup; bu gelişmeler yerel ve bölgesel ölçekte toplulukların göç davranışlarını önemli ölçüde şekillendirebilmektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC, 2015) yavaş başlangıçlı olayları Cancun Anlaşması'na (COP16) atıfta bulunarak tanımlamaktadır. Buna göre yavaş başlangıçlı olaylar artan sıcaklıklar, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı, arazi ve orman bozulması, buzul geri çekilmesi, okyanus asitlenmesi, deniz seviyesinin yükselmesi ve tuzlanma gibi süreçlerle bağlantılı riskleri ve etkileri ifade etmektedir.² İklim değişikliği geçim kaynaklarını etkileyerek olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Yüksek sıcaklıklar bitkilerin büyüme döngüsünü olumsuz

² <https://unfccc.int/process/bodies/constituted-bodies/WIMExCom/SOEs>

yönde etkileyerek tarımsal verimliliğin düşmesine yol açmakta; su kıtlığı, hayvancılık sektörünü, suya bağımlı yem üretimi ve su tüketimi açısından olumsuz yönde etkilemekte; artan sıcaklıklar deniz ekosistemlerinde bozulmalara ve balıkların üreme döngülerinin aksamasına sebep olarak balıkçılığı olumsuz etkilemektedir (FAO, 2018, s. 26). IOM 2022 Göç Raporu iklim değişikliğinin yavaş başlangıçlı etkilerine odaklanarak iklim değişikliği ile göç arasındaki ilişkinin son on yılda politika gündeminde giderek daha görünür hâle geldiğini vurgulamaktadır. Raporda göçe neden olabilecek çevresel olaylar ve süreçler kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, hidrolojik tehlikeler (taşkınlar, heyelanlar), jeofizik tehlikeler (depremler, tsunamiler, volkanik patlamalar), meteorolojik tehlikeler (aşırı sıcaklıklar, ısı dalgaları, fırtınalar) ve iklimsel tehlikeler (kuraklıklar, orman yangınları) göç üzerindeki etkileri açısından incelenmiştir. Ayrıca teknolojik tehlikeler ve savaşların (endüstriyel kazalar, kirlilik), kıyı süreçlerinin (deniz seviyesinin yükselmesi, kıyı erozyonu, tuzlanma), hava olaylarındaki değişimlerin (sıcaklık ve yağış düzenlerindeki değişiklikler) ve ekosistem dönüşümlerinin (buzulların erimesi, ormansızlaşma, arazi bozulması, aşırı avlanma, okyanus asitlenmesi) göç dinamiklerine etkisi vurgulanmıştır. Bunlara ek olarak baraj, yol ve madencilik faaliyetleri gibi altyapı ve kalkınma projeleri de göçü şekillendiren önemli faktörler olarak sıralanmıştır. Bu olaylara bağlı olarak gıda, içilebilir su, hammadde gibi ürünlerin tedarik hizmetlerinin; iklim yönetmeliği, su arıtma, hastalık yönetmeliği gibi düzenleyici hizmetlerin ve kültür hizmetlerinin aksayabileceği öngörülmektedir. Yine bu yavaş başlangıçlı süreçler ve bu süreçlerin sonucu olarak ekosistem hizmetlerinin zarar görmesiyle birlikte insanların gıda güvenliği, su güvenliği, ekonomik güvenlik, kişisel/politik güvenlik, enerji güvenliği, küresel çevre güvenliği gibi nedenlerle göç etmesi beklenmektedir.

İç Yer Değiştirme İzleme Merkezi (IDMC) tarafından yayımlanan rapora göre 2023 yılı sonunda dünya genelinde ülke içinde yerinden edilmiş kişi sayısı 75,9 milyona ulaşmıştır. Bu nüfusun 20,5 milyonu savaş ve şiddet olayları, 26,4 milyonu ise doğal afetler nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Raporda afetler nedeniyle en yüksek nüfus hareketliliğinin görüldüğü beş ülke Çin, Türkiye, Filipinler, Somali ve Bangladeş olarak sıralanmaktadır. Afetler sonucunda yer değiştiren bireylerin 6,1 milyonu deprem ve tsunami gibi jeofiziksel olaylar nedeniyle göç etmek zorunda kalırken, 20,3 milyon kişi ise kuraklık ve orman yangınları gibi hava koşullarına bağlı afetler nedeniyle yerinden olmuştur. Türkiye'deki yer değiştirmeler 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen büyük depremin yol açtığı yıkım nedeniyle gerçekleşmiştir (IDCM, 2024, s. 3). Sahra Altı Afrika'da çatışma ve doğal afetler nedeniyle 34,8 milyon kişi yer değiştirmiş; Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde, Suriye, Yemen, Filistin, Irak ve İsrail gibi ülkeler de dahil olmak üzere yerinden edilen insan sayısı 2023 yılının sonunda 15,3 milyona ulaşmıştır (IDCM, 2024, s. 12). Göç kararlarını yalnızca iklimsel faktörlere dayandırmak zordur, zira bu faktörler genellikle ekonomik, sosyal, politik ve güvenlik gibi diğer etkenlerle iç içe geçmektedir (Daoust, 2024, s. 5). Özellikle yavaş seyreden çevresel değişimler ani ve büyük ölçekli göç dalgalarına yol açmazken zaman içinde geçim kaynaklarını etkileyerek bireyleri göç etmeye

zorlayabilmektedir. Ekonomik nedenlerle göç eden bireylerin bir kısmı iklim koşullarının geçim üzerindeki dolaylı etkileri nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalmaktadır (IOM, 2023, s. 8).

İklim değişikliğinin etkileri ormansızlaşma ve doğal afetler nedeniyle çevresel göç varsayımsal bir fenomen olmaktan çıkarak dünya çapında göç dinamiklerinin önemli bir bileşeni hâline gelmiştir. Çevresel bozulmalar giderek daha fazla insan kaynaklı hâle gelmektedir. İklim değişiklikleri çevre-göç ilişkisini önemli ölçüde dönüştürmüş; çevresel faktörlerin neden olduğu nüfus hareketlerinin büyüklüğü artarken bu hareketlerin sorumluluğu politika tartışmalarının merkezine yerleşmiştir (Gemenne, 2015, s. 170). İklim değişikliği nedeniyle yerinden edilenler medya ve kamu tartışmalarında sıklıkla “iklim mültecileri” olarak adlandırılrsa da, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre mülteci statüsüne sahip olabilmek için kişinin ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşü nedeniyle zulme uğrama korkusuyla sınır ötesine geçmiş olması gerekir. Bu tanım kapsamında, iklim değişikliğinin neden olduğu yerinden edilmeler doğrudan bir “zulüm” unsuru taşımadığı için, “iklim mültecileri” uluslararası hukukta tanınmış mülteci statüsüne girmezler. Bu nedenle akademik çevrelerde daha tarafsız ve hukuki açıdan belirsizlik içermeyen “iklim kaynaklı göçmenler” veya “iklim değişikliği bağlamında hareket hâlindeki insanlar” gibi terimler tercih edilmektedir. Ayrıca uluslararası hukukta “iklim mültecisi” statüsünün tanınmaması birçok ülkenin göçmen kabul politikalarında bu kişilere yönelik özel bir koruma yükümlülüğü taşınamasına neden olmaktadır. Bu durum ülkelerin iklim değişikliği kaynaklı yerinden edilmeleri çoğunlukla “gönüllü” ya da “ekonomik” göç kategorisinde değerlendirmelerine yol açmaktadır. Gemenne (2015, s. 170) “iklim mültecisi” teriminin terk edilmesinin, “iklim değişikliği nedeniyle yaşanan göçün siyasi bir mesele olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine” neden olacağını ifade ederken, mülteci kavramının temelinde “zulümden kaçış” durumunun yer aldığını, iklim değişikliğinin kırılgan gruplar üzerindeki etkilerinin ise bir tür baskı ve zorunlu yerinden edilme biçimi olarak değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır.

Küresel Eşitsizlik ve Bastırılmışın Geri Dönüşü

Çevresel krizler toplumsal sınıfları farklı biçimde etkileyerek özellikle kırılgan gruplar ve düşük gelirli kesimler üzerinde orantısız bir etki yaratmakta ve bu da kaynaklara erişim, yaşam koşulları ve yeniden yapılanma süreçlerinde adaletsiz bir yük dağılımına neden olmaktadır. Düşük gelirli topluluklar ve göçmenler bu krizlerden orantısız bir şekilde etkilenmekte, iklim değişikliği, doğal afetler ve ekolojik bozulmalar ekonomik ve sosyal olarak kırılgan topluluklar üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu gruplar krizlere karşı hazırlıklı olmadığından kriz sonrası toparlanma süreçlerinde büyük zorluklar yaşamaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan, geçimlerini tarım, balıkçılık ve hayvancılık gibi doğal kaynaklara dayalı faaliyetlerle sürdüren topluluklar kuraklık, sel ve toprak verimsizliği gibi durumlara karşı daha savunmasızdır (Adger, 2006). Genellikle altyapı ve sosyal hizmetlerden yoksun bölgelerde yaşayan bu toplulukların krizlerin

etkilerini hafifletecek kaynaklara erişimleri sınırlıdır (Islam ve Winkel, 2017). Bu kırılganlık yeni yaşam alanlarına uyum sağlamaya çalışan göçmen topluluklar için de geçerlidir. Göçmen topluluklar çevresel krizlerin etkileriyle mücadele ederken ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Sosyal ve hukuki statülerindeki belirsizlik kriz dönemlerinde göçmenlerin korunmasız kalmasına yol açmaktadır (McLeman, 2014).

Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremde bölgedeki mültecilerin büyük bir kısmı hukuki statüleri ve sosyal güvencelerinin belirsizliği nedeniyle deprem sonrası temel hizmetler -yardım, barınma ve sağlık gibi- konusunda ciddi zorluklar yaşamıştır. Ayrıca mültecilerin yerinden edilme ve sosyal dışlanma riski, kriz anlarında daha da artmış bu durum onları en savunmasız gruplar arasında konumlandırmıştır (Duruel, 2023). Çevresel krizlerin eşitsiz etkileri toplumsal cinsiyet, etnik kimlik ve diğer ayrımcılık biçimleriyle kesişerek karmaşık ve derinlemesine sonuçlar doğurmaktadır. Bu krizler kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve göçmenler gibi toplumsal olarak kırılgan grupların mevcut sosyal ve ekonomik eşitsizliklerini derinleştirerek, bu grupların daha büyük zorluklarla karşılaşmasına yol açmaktadır. Kriz dönemlerinde bu bireyler temel ihtiyaçlara erişim konusunda ciddi engellerle mücadele etmekte ve bireylerin toplumsal dışlanma, ayrımcılık ve ötekileştirilme riski artmaktadır.

Çevresel krizlerin toplumsal etkilerine ilişkin eşitsizlikleri kavrayabilmek maddi koşullara indirgenemeyecek daha geniş tarihsel bağlamda biçimlenmiş yapısal dinamiklerin analizini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda psikanalitik kuramın sunduğu “bastırılmışın geri dönüşü” kavramı söz konusu dinamikleri daha derinlikli ve çok katmanlı bir düzlemde incelemeye imkân tanıyan eleştirel bir teorik çerçeve sunmaktadır. Freud (1997) bilinçdışı materyalin “yok edilemez” doğasını ve hafıza izlerinin indirgenemez karakterini vurgulayarak hayatın ilk yıllarındaki olayların hatırlanmıyor olmasının nedenini bu olayların bastırılmış olmasına bağlamaktadır. Freud’a (1939, s. 74) göre bastırılmış içerikler değiştirilemezdir ve “baskılama yoluyla ‘id’e³ gömülmüş izlenimler neredeyse ölümsüzdür; on yıllar sonra bile sanki yeni gerçekleşmiş gibi davranırlar.” Unutulan şey yok olmaz, yalnızca bastırılır; izleri hafızada tüm tazeliğiyle kalır fakat dış veya iç engeller nedeniyle izole edilir. Bunlar bilinçdışıdır ve bilinç için erişilemezdir (Freud, 1939, s. 94). Bastırılmış dürtüler bilinçdışında tamamen kaybolmaz; aksine, belirli dönüşümler geçirerek dolaylı yollarla bilinç düzeyinde yeniden ortaya çıkar. Bu süreçte bastırılmış içerikler bilinçdışının yansımaları olarak kendini gösterir ve genellikle “yerine geçen oluşumlar ve semptomlar” şeklinde bilinçli hâle gelir. Söz konusu içerikler bu dönüşüm sırasında “bilinçdışındaki asıl biçimlerinden büyük ölçüde farklılaşır ve çarpıtılır” ancak yine de “bastırmaya neden olan temel özelliklerin çoğunu korumaya devam ederler” (Freud, 1915, s. 193). Bu yansımalar nevrotik semptomlar, fanteziler, dil sürçmeleri ve belirli karakter özellikleri aracılığıyla kendini gösterebilir. Bunlar bastırılmış olanın bilinçli hâle geldiğini ifade etmez; aksine bilinçte kendini gösteren bilinçdışının yansımalarıdır. Bastırılmış olan çoğunlukla tanınamaz bir biçimde geri dönmektedir.

³ Freud’un psikanaliz teorisinde id, kişinin temel içgüdüsel dürtülerini ve arzularını temsil eden yapıdır.

Salottolo (2020, s. 87) Antroposen'in yalnızca insanın dünya sisteminin jeomorfolojik yapısını dönüştürebilecek bir jeolojik güç hâline gelmesi ve küresel ısınma ile iklim değişikliğinin antropojenik kökenlerinin ortaya konduğu yeni bir çağ olarak ele alınmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun yerine Antroposen'i modern Batı rasyonalitesinin bastırdığı unsurların geri dönüşünü ve şimdiki zamanı algılamadaki kör noktalarını temsil eden bir kavramsal çerçeve olarak değerlendirir. Antroposen tartışmalarında doğa ile kültür arasındaki ilişkinin ele alınma biçimi önemli bir konu olmuştur. Bu iki alanın önce ayrı ayrı değerlendirilip sonradan ilişkilendirilmesi mi, yoksa aralarındaki ikiliğin tamamen reddedilip tek bir bütün olarak mı ele alınması gerektiği, farklı düşünürler ve akademik yaklaşımlar tarafından çeşitli biçimlerde tartışılmaktadır (Latour, 2004; Haraway, 2016; Morton, 2013). Ana akım Antroposen söylemi Batı modernitesinin sömürgeci politik ve teorik süreçleri küresel ısınma ve ekolojik kriz gibi koşullarda bile sürdürdüğünü göstermektedir. Göç, Batı rasyonalitesinin bu kriz karşısında yetersizliğini ve "bastırılmış olanın geri dönüşünü" temsil etmektedir.

Antroposen çağda göç bir adaptasyon biçimi olarak değerlendirilmeli ancak bu değerlendirmede Batı aklına özgü dikotomik yapılar -doğa ve kültür, insan ve tarih ayrımı- yeniden ele alınmalıdır. Bu yeniden ele alış sahiplenme pratiklerinin kökten sorgulanmasını ve dünyayı sömürgeleştiren Batı rasyonalitesine dayalı iktidar mekanizmaların tersine çevrilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Salottolo (2020, s. 99) sahiplenilemez olanın ontolojik bir ufuk olarak tanınması gerektiğini savunmaktadır. Margulis'in (1967) simbiyoz ve Coccia'nın (2021) bitkilerle ilgili çalışmalarıyla ilişkilendirilen bu yeni ontoloji varlığın dünyayı yaratma sürecinde işlevsellik, iş birliği ve dönüşüm içinde şekillendiği bir gerçeklik anlayışını temel almaktadır. Bu noktada Antroposen Batı'nın epistemolojik ve politik sınırlarının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılan bir dönüm noktası olarak işaretlenmektedir.

Wacquant (2009, s. 160-161) yapısal eşitsizliklerin derinleşmesi ve toplumsal dışlanmanın kurumsallaşmasının üç temel bileşenle şekillendiğini savunur. İlk olarak, kitlesel işsizliğin yaygınlaşması emek güvencesizliğini artırarak işçi sınıfının proleterleşmesini azaltmaktadır. İkinci olarak, kamusal ve özel kaynakların azalması yoksul hanelerin toplumsal çöküşünü hızlandırırken göçmenlerin yaşadığı bölgelerde kaynaklara erişim rekabetini artırmaktadır. Toplumsal damgalanma sınıf ve etnik kökenle sınırlı kalmayıp yoksul mahallelerde yaşamın yarattığı olumsuz algılarla da pekişmektedir. Bu unsurlar bireylerin sosyo-ekonomik hareketliliğini engelleyerek toplumsal dışlanmayı derinleştiren bir mekanizma oluşturmaktadır.

Ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde giderek belirginleşen eşitsizlik, derinleşen yoksulluk, kolektif şiddetin artışı ve sömürgeci geçmişin bastırılmış izlerinin farklı biçimlerde ortaya çıkışı, kapitalist toplumların hem küresel ölçekte hem de kendi iç yapılarında eşitsiz bir şekilde gelişmesinin doğrudan sonucudur. Bu dönüşüm küresel ekonomi-politik dinamikler çerçevesinde yapısal dengesizlikleri gözler önüne sererken

sınıfsal ve etnik ayrışmayı keskinleştirmekte, kısa vadede hafiflemesi zor olan sosyo-politik gerilimlere yol açmakta ve mevcut eşitsizlikleri sürdüren ekonomik ve politik mekanizmalar bu dinamikleri derinleştirmektedir. Gelişmiş toplumlarda ortaya çıkan yeni “kentsel dışlanmışların” maruz kaldığı mekânsal damgalama fiziksel bir ayrışmanın yanı sıra toplumsal algılar, ekonomik fırsatlar ve politik müdahaleler açısından derin sonuçlar doğurmaktadır. Marjinalleşmiş mahalleler ve dışlanmış topluluklar bu damgalama nedeniyle sistematik dezavantajlara maruz kalmakta, sosyal hareketlilikleri kısıtlanmakta ve yerleşim yerleri giderek daha fazla denetim, ayrımcılık ve yapısal ihmalin hedefi haline gelmektedir (Wacquant, 1993). Mekânsal damgalama kent yoksulluğunu ve toplumsal dışlanmayı derinleştirerek bireylerde kişisel aşağılanma duygusu yaratmakta ve sosyal ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Wacquant mahallelerin ekolojik bozulması ile sembolik bozulma arasında güçlü bir bağ olduğunu vurgulamaktadır. Yoksulluk ve uyumsuzlukla özdeşleşen bu bölgeler dışarıdan kaçınılması gereken yerler olarak görülmekte; bankalar, yatırımcılar ve ticari firmalar tarafından terk edilmektedir. Bu süreç mahallelerin çöküşünü hızlandırırken politikacılar bu bölgeleri yalnızca ciddi toplumsal huzursuzluk yaşandığında gündeme almaktadır. Mekânsal damgalama bölge sakinlerini birbirlerinden uzaklaşmaya ve sosyal kaçış stratejileri geliştirmeye yönlendirirken toplumsal bölünmeler derinleştirmekte, kişiler arası güvensizliği artırmakta ve kolektif eylem için gerekli dayanışma duygusunu zayıflatmaktadır.

Tüketim toplumunda bireylerin toplumsal statüsü giderek tüketim pratikleri üzerinden tanımlanması yoksullukla toplumsal dışlanma riskini iç içe geçirmektedir. Özellikle ekonomik ve kültürel sermayeden yoksun bireyler için tüketim, toplumsal aidiyet ve görünürlük açısından belirleyici bir faktördür. Tüketim alanına erişememek yalnızca ekonomik dezavantajları değil, aynı zamanda toplumsal kabul görme süreçlerinden dışlanmayı da beraberinde getirmektedir. Özellikle en yoksul bireyler için tüketim, kimlik inşasında ve toplumsal katılımıda önemli bir rol oynarken, istihdam olanaklarının sınırlı olduğu bölgelerde suç ve şiddet hayatta kalmanın alternatif yolları haline gelmektedir. Avrupa ve Amerika’daki kenar mahallelerde hırsızlık, gasp ve uyuşturucu ticaretinin yaygınlaşması, gençlerin toplumsal görünürlük ve kabul görmek için maddi kaynaklara erişim sağlama çabasının bir yansımasıdır (Wacquant, 2009, s. 164). Mevcut ekonomik sistemin ve sosyal politikaların bu gruplara yasal yollarla ekonomik güvence ve toplumsal tanınma sağlayamaması onları genellikle suça itmekte ve yapısal eşitsizlikler daha da derinleşmektedir.

Antroposen söylemi çevresel krizlerin insan faaliyetleriyle nasıl şekillendiğini ve bu süreçleri sürdüren sosyo-politik yapıların işleyişini köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Ancak kavram yalnızca ekolojik bir olgu değil aynı zamanda “bastırılmış olanın geri dönüşü” aracılığıyla tarihsel olarak bastırılan sosyo-politik ve psikolojik yapıların açığa çıkmasına da neden olan bir süreçtir (Baldwin, Fröhlich ve Rothe, 2019). Bu bağlamda çağdaş Antroposen tartışmaları insan-merkezci ilerleme anlatılarının sürdürülebilirliğini sorgularken çevresel krizlerin toplumsal eşitsizlikler ve küresel iktidar ilişkileriyle nasıl iç içe geçtiğini gözler önüne sermektedir. “Bastırılmış olanın geri dönüşü” kavramı, çözülmemiş çatışmaların ve travmaların

bilinçdışına itildiğinde ortadan kaybolmayarak dönüştürülmüş ve çoğu zaman yıkıcı biçimlerde yeniden ortaya çıktığını öne sürmektedir. Antroposen bağlamında bu kavram günümüzün çevresel ve toplumsal krizlerinin yalnızca moderniteye özgü ani gelişmeler olmadığını aksine tarihsel olarak bastırılmış sömürgeci, kapitalist ve çıkar odaklı yapıların gün yüzüne çıktığını ifade etmektedir (Saldanha, 2020). Antroposen çağın kaçınılmaz bir sonucu olan ekolojik çöküş ve küresel eşitsizlikler, geçmişin bastırılan yapısal şiddet biçimlerinin ve sömürgeci ekonomi-politik rejimlerin günümüzdeki yansımalarıdır.

Antroposen'in en belirgin göstergelerinden biri olan çevre krizlerinin tetiklediği göçler "tarihsel olarak bastırılmış eşitsizliklerin ve yapısal şiddetin günümüz kriz söylemleri içinde" nasıl yeniden üretildiğini gözler önüne sermektedir. Çoğunlukla "yeni bir olgu olarak çerçevelenen iklim değişikliğine bağlı yerinden edilme aslında küresel kapitalizm ve sömürgeci genişleme süreçlerinin uzun süredir karakterize ettiği zorunlu hareketlilik biçimlerinin sürekliliğini" yansıtmaktadır (Bettini, 2019). Çevresel değişimlerin doğrudan bir sonucu olarak göçler, tarihsel sömürü dinamiklerinin ve küresel ekonomik sistemin yapısal adaletsizliklerinin günümüzdeki tezahürüdür. Bu bağlamda iklim değişikliğine en fazla maruz kalan ve etkilenebilirliği yüksek olan toplumların -özellikle Küresel Güney'de yer alan ülkelerin- tarihsel olarak sömürgecilik, kaynakların eşitsiz tahsisi ve çevresel eşitsizlikler yoluyla gelişmiş ülkelerin uyguladığı yapısal baskılara maruz bırakılmış olmaları günümüzde iklim krizine karşı artan kırılganlıklarını tarihsel süreklilik içinde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Nitekim bu grupların iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalmalarına rağmen uluslararası hukukun onları "mülteci" statüsü kapsamında tanımaması ve mevcut koruma rejimlerinin dışında bırakması yalnızca hukuki bir boşluğa değil, aynı zamanda kolonyal geçmişin günümüz uluslararası sistemindeki izlerini taşıyan yapısal dışlayıcılığa işaret etmektedir. Sömürgecilik dönemi boyunca bastırılan ve görünmez kılınan toplumsal eşitsizliklerin iklim krizi bağlamında yeniden açığa çıkması tarihsel adaletsizliklerin sürekliliğini gözler önüne sererken, ulusötesi düzeyde adalet ve tanınma taleplerinin meşruiyetini güçlendirmektedir. Bu bağlamda iklim göçmenlerinin uluslararası hukukta tanımsız bırakılması modern sistemlerin kimin korunmaya değer olduğuna dair normatif kabullerini yeniden üretmektedir.

Göç, özellikle Antroposen çağda, bastırılmışın geri dönüşünün jeopolitik ve sosyokültürel bağlamda gerçekleştiği bir olgu hâline gelmiştir. Göçmenler sıklıkla çevresel bir felaketin kurbanları olarak görülmek yerine ulusal güvenliğe yönelik tehdit veya alıcı devletler için ekonomik bir yük olarak çerçevelenmektedir. Göçün güvenlik söylemiyle ilişkilendirilmesi ve sanayileşmiş ulusların göçü tetikleyen koşulları yaratmadaki rollerini kabul etme isteksizliği tarihsel sorumluluğun daha derin bir şekilde bastırılmasını yansıtmaktadır (Salottolo, 2020). Uluslararası hukukun bu kişileri "resmî olarak tanımayı reddetmesi" onların hukuki statüsünü belirsiz bırakarak küresel sorumluluğu ulus-devlet sınırlarının ötesine taşımakta, böylelikle devletlerin bu krize karşı hesap verebilirliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu durum "ekolojik krizlerin her devletin kendi sınırları içinde yönetilebileceği yanılsamasını sürdürerek" iklim değişikliğinin küresel etkilerini

göz ardı eden politikaları meşrulaştırılmaktadır (Padovan ve Alietti, 2019). Küresel ısınmanın başlıca sorumluları yüksek sera gazı emisyonuna sahip sanayileşmiş ülkelerken iklim krizinden en ağır şekilde etkilenenler çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerdeki kırılgan topluluklar olmaktadır. Bu adaletsizlik iklim adaleti kavramını günümüz çevre politikalarının merkezine yerleştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Antroposen gezegenin jeofiziksel dönüşümlerini tanımlayan bir kavram olmanın ötesinde derinlemesine politik ve tarihsel bir olgu olarak ele alınmalıdır. Modernitenin ilerleme, kalkınma ve insanın doğa üzerindeki egemenliği söylemlerinde yarattığı çatlakları görünür kılan Antroposen, toplumları yüzyıllardır süregelen sömürü mekanizmalarının sonuçlarıyla yüzleşmeye zorlamaktadır. Çevresel bozulmanın ve zorunlu göçün ırk ve sınıf dinamikleri tarafından şekillendirilmesi bu sürecin tüm insanlığı eşit şekilde etkileyen ortak bir kader olmadığını, tarihsel olarak yerleşik eşitsizliklerin ve baskı biçimlerinin ürettiği kırılganlıkları derinleştiren bir rejim olduğunu göstermektedir.

Antroposen çağda göç, coğrafi sınırların aşılmasıyla sınırlı bir olgu olmaktan ziyade baskın bilgi rejimlerine ve yönetim biçimlerine karşı radikal bir meydan okuma niteliği taşımaktadır. Bu süreç modernitenin inşa ettiği ilerleme anlatılarını sorgularken geçmişin bastırılmış yapısal şiddet biçimlerinin günümüz politikalarındaki yansımalarını açığa çıkarmaktadır. Mevcut çevresel krizlere verilen bir tepki olarak ortaya çıkan göç aynı zamanda sömürgecilik, kölelik ve küresel sömürü düzeninin tarihsel izleriyle yüzleşmeyi zorunlu kılan bir süreçtir. Bu çerçevede bir semptom olarak bastırılmış olanın geri dönüşü epistemik ve politik dönüşüm için kritik bir tanınma anı olarak değerlendirilmelidir. Bu dönüş çevresel adalet ve göç politikalarıyla mevcut krizleri yönetmeye odaklanırken tarihsel sorumlulukları kabul ederek ekolojik ve toplumsal ilişkileri daha adil ve sürdürülebilir bir temelde yeniden inşa etmeyi gerektirmektedir. Bu noktada Antroposen, geçmişin hayaletleriyle yüzleşmenin ve baskın düzenin dışına çıkan alternatif dayanışma ve direniş biçimlerini inşa etmenin zorunlu hâle geldiği bir çağdır.

Sonuç

Antroposen kavramı insan faaliyetlerinin ekolojik ve jeomorfolojik değişimler üzerinde belirleyici etkisinin altını çizerken bu sürecin küresel göç dinamikleri üzerindeki etkilerini açığa çıkarmaktadır. Çevresel krizler, iklim değişikliği, doğal afetler, su kaynaklarının azalması, tarımsal üretkenliğin düşmesi ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi etmenler bireyleri ve toplulukları yaşam alanlarını terk etmeye zorlayan temel faktörler hâline gelmiştir. Belirli bölgelerde daha yoğun şekilde gözlemlenen bu tür zorunlu göç hareketleri yerel sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Tarih boyunca göçün önemli bir nedeni olan çevresel değişiklikler Antroposen çağda hızlanarak küresel bir boyut kazanmıştır. Günümüzde iklim değişikliği ve ekolojik bozulma insan hareketliliğini şekillendiren en önemli faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Pasifik Adaları, Sahra Altı Afrika ve Orta Doğu gibi bölgelerde aşırı hava olayları ve doğal

felaketler nedeniyle kitlesel yerinden edilmeler yaşanmakta, bu durum göç politikalarının yeniden ele alınmasını zorunlu hale getirmektedir. Göç yalnızca bireylerin çevresel ve toplumsal koşullara uyum sağlamak için geliştirdiği bir strateji değil, aynı zamanda çevresel krizlerin derinleşen etkilerinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Jeofizik bir dönem olarak çerçevelenen Antroposen zorunlu göç, yerinden edilme ve sınır güvenliği yoluyla kendini gösteren tarihi adaletsizliklerin sürekliliğinin de çağıdır. “Bastırılmışın geri dönüşü” kavramı geçmiş sömürgeci ekonomik ve sosyal yapıların mevcut hareketlilik modellerini şekillendirmeye devam ettiğini vurgulamaktadır. Yeni bir kriz olarak tanımlanan çevre kaynaklı göç, çevresel yıkım, kapitalist kaynak sömürüsü ve ulus-devlet yönetim mekanizmalarının kesişimiyle şekillenen, tarihsel olarak süreklilik arz eden baskı süreçlerinin bir sonucudur. Mevcut eşitsizlikleri derinleştiren bu dinamikler yeni savunmasızlık ve dışlanma biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Antroposen çağda göç, modernitenin ilerleme ve kalkınma vaatlerindeki çelişkileri açığa çıkararak, tarihteki çözülmemiş meselelerin yeniden su yüzüne çıkmasını temsil etmektedir. Antroposen kavramının evrensel bir çerçevede kullanılması çevresel yıkımın eşitsiz dağılımını ve marjinalleştirilmiş toplulukların yerinden edilme süreçlerine farklı derecelerde maruz kalışını görünmez kılmaktadır. Göçmenler olağan dışı bir fenomen değil; kapitalizm, emperyalizm ve çevresel şiddet tarihleri tarafından şekillenen küresel bir koşulun en görünür özneleridir. Bu bağlamda “bastırma” sadece unutmayla ilişkili değildir; tarihsel şiddetin üzerinin örtülmesinin günümüzdeki dışlayıcı pratikleri meşrulaştıran etkin bir yönetim stratejisi olarak işlediğini göstermektedir. Sınırları militarize eden ulusal politikalar ve Küresel Güney’den hesap vermeden kaynak çıkarmaya devam eden ekonomik sistemler bu bastırmanın somut tezahürleridir. Yerinden edilmiş toplulukların politik sahnede yeniden görünür hâle gelmesi, yani bastırılmışın geri dönüşü, mevcut kriz yönetimi epistemolojilerine meydan okuyarak hareketlilik, aidiyet ve adalet kavramlarını yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda göç yalnızca ekolojik yıkıma işaret etmez; aynı zamanda sömürgeci genişlemenin, kapitalizmin ve çevresel bozulmanın çözümlenmemiş tarihsel travmalarını da gün yüzüne çıkarır. Bu dönüşle yüzleşmek hukuki ve politik reformlarla birlikte küresel karşılıklı bağımlılıkları, tarihsel sorumluluğu ve onarıcı adalet anlayışını köklü bir biçimde yeniden değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Antroposen çağın getirdiği çevresel değişimler, küresel eşitsizlikleri derinleştirerek özellikle savunmasız toplulukları etkilemekte, iklim göçmenlerini siyasi ve hukuki belirsizliklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Sanayileşmiş ülkeler ekolojik bozulmanın temel aktörleri olmalarına rağmen yerinden edilme süreçlerini dışsallaştırarak göç hareketlerini sınır güvenliği ve ulusal politikalar çerçevesinde ele almaktadır. Bu yaklaşım, çevresel krizlerin ve zorunlu göçün altında yatan yapısal nedenlerin üstünü örtmektedir. Antroposen kavramı tüm insanlığı gezegendeki değişimin ortak faili olarak konumlandırarak, eşit sorumluluk ve etkileşim içindeki birleşik bir insanlık algısı yaratma riskini taşımaktadır. Böylelikle bazı aktörlerin

eylemlerinin başkalarına orantısız zararlar verdiği eşitsizlikleri göz ardı etmektedir. Bu bağlamda, ekolojik bozulma ve zorunlu göç gibi olguların tarihsel bağlamda ele alınması gerekmektedir.

Çevre krizlerinin etkilerinin eşitsiz dağılımı gelişmiş ülkelerin ekonomik ve politik stratejileriyle doğrudan ilişkilidir ve yerinden edilen toplulukların kırılganlığını artırmaktadır. Çevresel kriz kaynaklı göçler insani bir kriz olmanın ötesinde, çevresel adaletin sağlanması için bir sorumluluk olarak ele alınmalıdır. Antroposen “gezegeni kırılgan ve savunmasız topluluklar için yaşanabilir kılma sorumluluğunu beraberinde” getirmektedir (Gemenne, 2015, s. 173). Antroposen çağda modernitenin ilerleme ve kalkınma iddialarına karşı bir meydan okuma niteliği taşıyan göç tarihsel adaletsizlikleri görünür hâle getirir. Çevresel bozulmanın büyük ölçüde faili olan sanayileşmiş uluslar ekolojik çöküşün temel nedenlerini ele almak yerine yerinden edilmiş nüfusları kriminalize ederek ve sınırlarını güçlendirerek sorumluluktan kaçmaya çalışmaktadır. Ancak bu yaklaşım krizi ortadan kaldırmadığı gibi derinleşen çevresel eşitsizlikleri kalıcı hâle getirmektedir. Çevre krizlerinin düşük gelirli topluluklar ve göçmenler üzerindeki eşitsiz etkileri küresel bir adalet meselesi olarak ele alınmalıdır. Bu grupların karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebilmek için krizlere karşı dayanıklılıklarını artıracak kapsayıcı politikaların ve uluslararası iş birliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Çevresel yıkımın küresel bir sorun olduğu gerçeği göz önüne alındığında tüm dünyada sürdürülebilir ve adil politikaların oluşturulması çevresel krizlerin etkilerini hafifletmek ve göç hareketlerini insani koşullar çerçevesinde yönetmek için kritik bir gerekliliktir. Göçün çok boyutlu doğası, iklim değişikliği ve çevre krizleri karşısında daha kapsayıcı hukuki ve politik yaklaşımlar geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. İnsanların yaşam alanlarını koruma hakkını gözetilen adil ve sürdürülebilir politikalar geliştirilmediği sürece, çevre krizleri küresel çapta bir insani krizin temel nedeni olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Adaawen S., Rademacher-Schulz C., Schraven B., Segadlo N., (2019) Drought, migration, and conflict in sub-Saharan Africa: what are the links and policy options? Everisto Mapedza, Daniel Tsegai, Michael Bruntrup, Robert Mcleman (Der.), içinde, Current Directions in Water Scarcity Research, 15-31, Elsevier.
- Adger, W. N. (2006). Vulnerability. *Global Environmental Change*, 16 (3), 268-281.
- An, N., Turp, M. T., Kurnaz, L. (2021). İklim değişikliğine bağlı çevresel bozulmanın göç kararına etkisi: genel bir bakış. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30 (2), 383-403. <https://doi.org/10.51800/ecd.932879>
- Baldwin, A., Fröhlich, C., Rothe, D. (2019). From climate migration to Anthropocene mobilities: shifting the debate. *Mobilities* 14 (3), 289-297. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17450101.2019.1620510>
- Bellwood, P. (2013). *First migrants: Ancient migration in global perspective*. Wiley-Blackwell.

- Bettini, G. (2019). And yet it moves! (Climate) migration as a symptom in the Anthropocene. *Mobilities*, 14 (3), 336–350
<https://doi.org/10.1080/17450101.2019.1612613>
- Bhatnagar A. & Bhatnagar R. (2022). *Desertification and land degradation*, Milton: CRC Press.
- Black, R., Adger, W. N., Arnell, N. W., Dercon, S., Geddes, A., & Thomas, D. (2011a). The effect of environmental change on human migration. *Global Environmental Change*, 21(1), 3-11.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.10.001>
- Black, R., Bennett, S. R. G., Thomas, S. M., & Beddington, J. R. (2011). Climate change: Migration as adaptation. *Nature*, 478, 447–449.
- Carr, D. L. & Lopez, A. C. (2018). Tropical deforestation and migration: A household demographic perspective. *Population and Environment*, 39 (4), 335-356.
- Coccia, E. (2021). *The life of plants: A aetaphysics of mixture*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, J. (2016). Last days in the Carteret Islands? Climate change, livelihoods and migration on coral atolls. *Asia Pacific Viewpoint*, 57 (1), 3-15.
- Crutzen, P. J. (2002). Geology of mankind. *Nature*, 415 (6867): 23-23
- Crutzen, P.J. (2006). The “Anthropocene”. Ehlers, E., Krafft, T. (Der.), içinde, *Earth system science in the anthropocene*. Berlin, Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/3-540-26590-2_3
- Crutzen, P.J., Stoermer, E.F. (2021). The ‘Anthropocene’. Susanne Benner, Gregor Lax, Paul J. Crutzen, Ulrich Pöschl, Jos Lelieveld, Hans Günter Brauch (Der.), içinde, *Paul J. Crutzen and the Anthropocene: A New Epoch in Earth’s History. The Anthropocene: Politik–Economics–Society–Science*, vol 1. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-82202-6_2
- Daoust, G. & Selby J. (2024). Climate change and migration: A review and new framework for analysis. *WIREs Climate Change*, 15 (1): 1-18. <https://doi.org/10.1002/wcc.886>
- de Mello, F., Di Cesare G., de Paula, S.A., Begalli, M., Suriano, A.L. (2021). *Anthropocene and Migration: Challenges in the Twenty-First Century*. Leal Filho, W., Azul, A.M., Brandli, L., Lange Salvia, A., Wall, T. (Der.), içinde, *Decent Work and Economic Growth. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95867-5_85
- Duruel, M. (2023). Afetlerde göçmen olmak: 6 Şubat depremi Hatay örneği. *Mukaddime*, 14 (2), 227-255.
<https://doi.org/10.19059/mukaddime.1381750>
- Faist, T. & Schmidt, K. (2024). Climate change, environmental degradation and the reproduction of social inequalities, Raul delgado Wise, Branka Likšić-Brboric, Ronaldo Munck, Carl Ulrik Schierap (Der.), içinde, *Handbook on Migration and Development*. Elgar.

- Faist, Thomas (2020). Commentary: Getting out of the climate migration ghetto: Understanding climate degradation and migration as processes of social inequalities. *International Migration*, 58 (6), 247-253, <https://doi.org/10.1111/imig.12793>
- FAO (2018) The Linkages Between Migration, Agriculture, Food Security and Rural Development. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/5898a789-5fbe-4253-ac4a-b2b464726c3a/content>
- Foresight (2011) Migration and Global Environmental Change, Final Project Report. The Government Office for Science, London.
- Freud, S. (1915). The Unconscious. Sigmund Freud (Der.), içinde, General psychological theory papers on metapsychology (s. 116-150). New York: Macmillan Publishing Company.
- Freud, S. (1939). Moses and monotheism: Three essays. Hertfordshire: The Garden City Press Limited.
- Freud, S. (1997). The interpretation of dreams. London: Wordsworth Classics of World Literature.
- Gemenne F. (2015). The Anthropocene and its cictims. Clive Hamilton, Christophe Bonneuil and François Gemenne (Der.), içinde, The anthropocene and the global Environmental crisis, Rethinking modernity in a new epoch. Routledge: London and New York.
- Gemenne, F. & Blocher, J. (2017). How can migration serve adaptation to climate change? Challenges to fleshing out a policy ideal. *The Geographical Journal*, 183 (4), 336-347.
- Haraway, D. (2016). Staying with the trouble: Making kin in the chthulucene. Durham: Duke University Press.
- Hoegh-Guldberg O, Jacob D, Taylor M, Guillén Bolaños T, Bindi M, Brown S, Camilloni IA, Diedhiou A, Djalante R, Ebi K, Engelbrecht F, Guiot J, Hijioka Y, Mehrotra S, Hope CW, Payne AJ, Pörtner HO, Seneviratne SI, Thomas A, Warren R, Zhou G. (2019). The human imperative of stabilizing global climate change at 1.5°C. *Science*, 365 (6459). doi: 10.1126/science.aaw6974.
- IDCM (2024). Global Report on Internal Displacement. https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/IDMC-GRID-2024-Global-Report-on-Internal-Displacement.pdf?_gl=1*108pjv6*_ga*NjU0MTA50TEuMTczOTE3NjkxOQ..*_ga_PKVS5L6N8V*MTczOTE3NjkxOC4xLjEuMTczOTE3NzA2NC42MC4wLjA.
- IOM (2019) Glossary in migration. <https://www.iom.int/glossary-migration-2019>.
- IOM (2023). Dünya Göç Raporu 2022. https://turkiye.iom.int/sites/g/files/tmzbd11061/files/documents/2023-09/wmr-2022_tr-chapter-9.pdf
- IPCC (2019). Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate. <https://www.ipcc.ch/srocc/>

- Islam, M. R. & Winkel, J. (2017). Climate change and social inequality: The health and social costs of global warming. DESA Working Paper No. 152, Department of Economic & Social Affairs, 1-30.
- Jha, C.K., Gupta, V., Chattopadhyay, U. and Amarayil Sreeraman, B. (2018). Migration as adaptation strategy to cope with climate change: A study of farmers' migration in rural India. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 10 (1), 121-141. <https://doi.org/10.1108/IJCCSM-03-2017-0059>
- Kelley, C. P., Mohtadi, S., Cane, M. A., Seager, R., & Kushnir, Y. (2015). Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112 (11), 3241-3246.
- Latour, B. (2004). *Politics of nature: How to bring the sciences into democracy*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Margulis, L. (1967). On the origin of mitosing cells. *Journal of Theoretical Biology*, 14 (1), 255-274.
- McLeman, R. (2014). *Climate and human migration: Past experiences, future challenges*. Cambridge University Press.
- Mellars, P., Gori, K. C., Carr, M., Soares, P. A., & Richards, M. B. (2013). Genetic and archaeological perspectives on the initial modern human colonization of southern Asia. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(26): 10699–10704. <https://doi.org/10.1073/pnas.1306043110>
- Mokyr, J. (1985). *Why Ireland starved: A quantitative and analytical history of the Irish economy, 1800–1850*. London: Routledge.
- Mortimore, M.J., Adams, W.M. (2001) Farmer adaptation, change and 'crisis' in the Sahel, *Global Environmental Change*, 11(1): 49-57.
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and ecology after the end of the world*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ó Gráda, C. (2009). *Famine: A short history*. Princeton University Press.
- Okpara, U. T., Stringer, L. C., Dougill, A. J., & Bila, M. D. (2015). Conflicts about water in Lake Chad: Are environmental, vulnerability and security issues linked? *Progress in Development Studies*, 15 (4), 308-325.
- Otto, I.M., Reckien, D., Reyer, C.P.O., Marcus, R., Le Masson V., Jones, L., Norton A. ve Serdeczny O. (2017). Social vulnerability to climate change: a review of concepts and evidence. *Regional Environmental Change*, 17, 1651–1662 <https://doi.org/10.1007/s10113-017-1105-9>
- Padovan D. ve Alietti A. (2019). Geo-capitalism and global racialization in the frame of Anthropocene, *International Review of Sociology*, 29 (2), 1-25. DOI: 10.1080/03906701.2019.1641263

- Pagani, L., Schiffels, S., Gurdasani, D., Danecek, P., Scally, A., Chen, Y., Xue Y., Haber M., Ekong R., Oljira T., Mekonnen E., Luiselli D., Bradman R., Bekele E., Zalloua P., Durbin R., Kivisild T. & Tyler-Smith, C. (2015). Tracing the route of modern humans out of Africa by using 225 human genome sequences from Ethiopians and Egyptians. *American Journal of Human Genetics*, 96 (6): 986–991. <https://doi.org/10.1016/j.ajhg.2015.04.019>
- Pfister, C. (1999). The little ice age: Climatic changes and agricultural consequences in Europe. *Interdisciplinary Science Reviews*, 24(3): 243–250. <https://doi.org/10.1179/030801899678982>
- Qaisrani, A., ve Salik, K. M. (2018). Road to climate resilience: Migration as an adaptation strategy. *Policy Brief*. <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/server/api/core/bitstreams/b393b023-3e64-4817-932c-54ca3ffacc79/content>
- Raineri L. (2022) Drought, desertification and displacement: Re-politicising the climate-conflict nexus in the Sahel, New-Med Research Network, IAI Papers 22. <https://www.iai.it/sites/default/files/iaip2204.pdf>
- Saldanha, A. (2020). A date with destiny: Racial capitalism and the beginnings of the Anthropocene. *Environment and Planning D: Society and Space*, 38 (1), 12-34. <https://doi.org/10.1177/0263775819871964>
- Salottolo, D. (2020). The un-appropriable and the mixing: on the Anthropocene and migrations. *Itinerari*, 1, 83-100. <https://doi.org/10.7413/2036-9484024>
- Scott J. C. (2024) Tahıla karşı: İlk devletlerin derin tarihi. (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tierney, J.E., de Menocal, P. B., Zander, P.D. (2017). A climatic context for the out-of-Africa migration. *Geology*, 45 (11), 1023-1026. doi: <https://doi.org/10.1130/G39457.1>
- Timmermann, A., & Friedrich, T. (2016). Late Pleistocene climate drivers of early human migration. *Nature*, 538 (7623), 92–95. <https://doi.org/10.1038/nature19365>
- UN (2024) World Migration Report 2024.
- UNCCD (2022) Drought in Numbers. <https://www.unccd.int/sites/default/files/2022-06/Drought%20in%20Numbers%20%28English%29.pdf>
- UNDP (2020). Human Development Report 2020: The Next Frontier—Human Development and the Anthropocene. United Nations Development Programme.
- UNFCCC (2015). Adoption of the Paris Agreement. United Nations Framework Convention on Climate Change. <https://unfccc.int>

- Wacquant, L. (2009). The return of the repressed. John J. Schostak, Jill Schostak (Der.). içinde, *Researching Violence, Democracy and the Rights of People*, (s. 159-170). London and New York: Routledge
- Weiss, H., & Bradley, R. S. (2001). What drives societal collapse? *Science*, 291(5504), 609–610.
- Zhang, X., Li, Y., ve Wang, J. (2020). Industrial pollution and migration: Evidence from rural China. *Environmental Research*, 184, 109-255.